

Studying the Underlying Reasons of Risky Behaviors (Case Study: Second Grade Students of Secondary School in Tabriz city)

Mohammad Abbaszadeh¹ | Zeinab Alamdar Sarand²

1. Corresponding author, Department of Sociology, Faculty of Law and Social Sciences, University of Tabriz, Tabriz, Iran.
E-mail: m-abbaszadeh@tabrizu.ac.ir
2. Department of Sociology, Faculty of Humanities and Educational Sciences, Islamic Azad University, Tabriz Branch, Tabriz, Iran. E-mail: zp.alamdar@yahoo.com

Article Info

Article type:

Research Article

Article history:

Received: 25 March 2021
Received in revised form: 15 October 2021
Accepted: 06 December 2021
Published online: 15 March 2024

Keywords:

Risky Behaviors, Smoking,
Alcohol Use, Drug Abuse,
Students

ABSTRACT

Given the escalating prevalence of hazardous behaviors among students, the critical nature of adolescence, and the susceptibility of adolescents to stressful situations, the current study sought to investigate the underlying causes of such behaviors.

With regard to its objective, this study can be classified as applied research; in terms of time frame, it is cross-sectional; and in terms of methodology, it is qualitative. A purposeful sampling method was employed to select 57 second-grade pupils from secondary schools in the five regions of education in Tabriz city, who comprise the statistical population of the study. To ensure the validity of the research, triangulation, continuous and long-term engagement, data control by a subset of participants, and consensus-building among members of the research team during the coding and analysis phases, as well as comprehensive presentation of findings, were implemented. The data were obtained via semi-structured interviews and subsequently subjected to coding and analysis in accordance with Strauss and Corbin's (1990) grounded theory procedure, which consists of three stages: open, axial, and selective.

The underlying causes of students' hazardous behaviors, according to the analysis of the data, are psychological, familial, social, cultural, and educational-related factors.

A multitude of factors and circumstances—individual, social, cultural, economic, and educational—significantly contribute to the development and proliferation of hazardous behaviors among students. Implementing a variety of educational programs at the micro and macro levels, in addition to short-term, medium-term, and long-term strategies, are necessary to reduce each issue.

Cite this article: Abbaszadeh, M., & Alamdar Sarand, Z. (2024). Studying the Underlying Reasons of Risky Behaviors (Case Study: Second Grade Students of Secondary School in Tabriz city). *Quarterly of Social Studies and Research in Iran*, 12 (4), 589-607. <https://doi.org/10.22059/jisr.2021.329562.1233>

© The Author(s).

Publisher: University of Tehran Press.

DOI: <https://doi.org/10.22059/jisr.2021.329562.1233>

مطالعه جامعه‌شناختی عوامل زمینه‌ساز رفتارهای مخاطره‌آمیز در بین دانش‌آموزان**(مورد مطالعه: دانش‌آموزان دوره متوسطه دوم شهر تبریز)**محمد عباس‌زاده^۱ | زینب علمدار سرنند^۲۱. نویسنده مسئول، گروه جامعه‌شناسی، دانشکده حقوق و علوم اجتماعی، دانشگاه تبریز، تبریز، ایران. رایانامه: m-abbaszadeh@tabrizu.ac.ir۲. گروه جامعه‌شناسی، دانشکده علوم انسانی و تربیتی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد تبریز، تبریز، ایران. رایانامه: zp.alamdar@yahoo.com

اطلاعات مقاله	چکیده
نوع مقاله: مقاله پژوهشی	با توجه به افزایش رفتارهای مخاطره‌آمیز در بین دانش‌آموزان کشور و اهمیت دوران نوجوانی و آسیب‌پذیری نوجوانان در موقعیت‌های تنش‌زا، پژوهش حاضر با هدف مطالعه دلایل زمینه‌ساز رفتارهای پرخطر در بین دانش‌آموزان صورت گرفته است.
تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۱/۵	پژوهش حاضر، از نظر هدف کاربردی، از نظر زمانی مقطعی و از نظر شیوه اجرا کیفی است. جمعیت آماری پژوهش شامل دانش‌آموزان دوره متوسطه دوم شهر تبریز در مناطق پنج‌گانه آموزش و پرورش هستند که ۵۷ نفر از آن‌ها به روش نمونه‌گیری هدفمند انتخاب شدند. به منظور اطمینان از حصول اعتبار پژوهش از درگیری مستمر و طولانی‌مدت، کنترل داده‌ها توسط برخی از مشارکت‌کنندگان و جست‌وجوی توافق بین اعضای تیم تحقیق در روند کدگذاری و تحلیل، عرضه کامل یافته‌ها و تکنیک تلیث بهره گرفته شد. داده‌ها از طریق مصاحبه‌های نیمه‌ساختاریافته، گردآوری و با رویه‌های نظام‌مند کدگذاری استراوس و کوربین در سه مرحله باز، محوری و انتخابی کدگذاری و تحلیل شدند.
تاریخ بازنگری: ۱۴۰۰/۷/۲۳	براساس تحلیل داده‌ها، دلایل زمینه‌ساز رفتارهای پرخطر دانش‌آموزان شامل عوامل روان‌شناختی، عوامل خانوادگی، عوامل اجتماعی، عوامل فرهنگی و عوامل آموزشی هستند.
تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۹/۱۵	دلایل و شرایط فردی، اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی، آموزشی در پدید آمدن و گسترش رفتارهای مخاطره‌آمیز دانش‌آموزان نقش دارند و کاهش هر یک از کنش‌ها نیازمند برنامه‌ریزی‌های کوتاه‌مدت، میان‌مدت و بلندمدت و اجرای برنامه‌های متنوع آموزشی در سطح خرد و کلان است.
تاریخ انتشار: ۱۴۰۲/۱۲/۲۵	
کلیدواژه‌ها: استعمال دخانیات، دانش‌آموزان، رفتارهای پرخطر، سوء مصرف مواد مخدر، مصرف مشروبات الکلی.	

استناد: عباس‌زاده، محمد و علمدار سرنند، زینب (۱۴۰۲). مطالعه کیفی عوامل زمینه‌ساز رفتارهای مخاطره‌آمیز در بین دانش‌آموزان (مورد مطالعه: دانش‌آموزان دوره

متوسطه دوم شهر تبریز). *مطالعات و تحقیقات اجتماعی در ایران*، ۱۲(۴)، ۵۸۹-۶۰۷. <https://doi.org/10.22059/jisr.2021.329562.1233>

ناشر: مؤسسه انتشارات دانشگاه تهران. © نویسندگان.

DOI: <https://doi.org/10.22059/jisr.2021.329562.1233>

۱. مقدمه

در سال‌های اخیر تهدید سلامت انسان‌ها، برنامه‌ریزان و متولیان بهداشت و سلامت جامعه را بر آن داشت تا سلامت جسمی، روانی و اجتماعی افراد جامعه را در اولویت برنامه‌های خود قرار دهند. برخلاف تلاش‌های صورت‌گرفته در دو دهه اخیر، تحقیقات نشان داده که رفتارهای پرخطر در بین نوجوانان و جوانان افزایش یافته است و تهدیدی جدی برای تندرستی و سلامتی جامعه محسوب می‌شود (محمدی و همکاران، ۱۳۹۲: ۳۰). رفتار پرخطر، سلسله‌ای از رفتارها را دربرمی‌گیرد که نه تنها برای فرد درگیر در این رفتار و افراد مهم زندگی وی زیان‌های جدی به بار می‌آورد، بلکه سبب صدمات غیرعمدی به افراد دیگر نیز می‌شود (کازمینی و مدرس غروی، ۱۳۹۲: ۱۶). درواقع، این‌گونه رفتارها احتمال بروز پیامدها و نتایج منفی و مخرب جسمی، روانی و اجتماعی را برای فرد افزایش می‌دهند (کارگریک^۱ و همکاران، ۲۰۰۳: ۶۰۴). از مهم‌ترین رفتارهای پرخطر می‌توان به مصرف مشروبات الکلی، استعمال مواد مخدر، سیگار و قلیان، اقدام به خودکشی، سرقت و روابط جنسی خارج از عرف اشاره کرد (بویر، ۲۰۰۶: ۳۴۰؛ دی‌کویر^۲ و همکاران، ۲۰۱۸: ۱۸۵).

دانش‌آموزان یکی از گروه‌هایی هستند که به دلیل نوع فعالیت و نقشی که انجام می‌دهند و همچنین انتظارات متعددی که دیگران از آن‌ها دارند و مسئولیتی که برای خودشان قائل هستند، بیشتر تحت فشار و آسیب‌پذیری قرار دارند. درواقع، رشد میزان شیوع رفتارهای پرخطر در میان قشرهای گوناگون جامعه بیش از هر گروهی نوجوانان یا دانش‌آموزان را در معرض خطر قرار می‌دهد؛ زیرا بسیاری از نوجوانان در مواجهه با دشواری‌ها و بحران‌های دوره نوجوانی دست به رفتارهایی می‌زنند که سلامت حال و آینده آنان را تهدید می‌کند (رشید، ۱۳۹۴: ۳۴).

وقوع رفتارهای پرخطر در سنین نوجوانی و شیوع آن‌ها در بین دانش‌آموزان ناشی از عوامل متعددی است. در پژوهش‌های داخلی و خارجی بیشتر بر نقش تفاوت‌های جنسیتی (عطادخت و همکاران، ۱۳۹۲: ۵۰)، همنشینی با همسالان بزهکار (اصغری و همکاران، ۱۳۹۴: ۳۳)، سرمایه اجتماعی (بوسانی، ۱۳۹۱: ۱)، شیوه‌های فرزندپروری والدین (شکری و همکاران، ۱۳۹۴: ۷۳)، جو عاطفی خانواده (شهدوست و همکاران، ۱۳۹۷: ۶۲)، نظارت والدین و ارتباطات والدین و نوجوانان (وانگ^۳ و همکاران، ۲۰۱۳: ۱۶۱)، انسجام خانوادگی (پیلیگریم^۴ و همکاران، ۲۰۰۴: ۲۶۳؛ رابینوویتس^۵ و همکاران، ۲۰۱۶: ۱۱۶)، دینداری و ارزش‌های دینی (والاس^۶ و همکاران، ۲۰۰۳: ۸۴۳؛ نانمیکر^۷ و همکاران، ۲۰۰۳: ۲۰۴۹؛ تاکر^۸ و همکاران، ۲۰۰۵: ۳۰۷) و بیگانگی از مدرسه (ترک^۹، ۲۰۱۴: ۴۱؛ هاشر و هاگنauer^{۱۰}، ۲۰۱۰: ۲۲۰) در رفتارهای پرخطر دانش‌آموزان پرداخته شده است.

با توجه به اینکه دانش‌آموزان سرمایه‌های جامعه هستند و سلامت روح و جسم آن‌ها تضمین‌کننده سلامت و آینده جامعه است و از سوی دیگر با توجه به شیوع بالای رفتارهای پرخطر در میان دانش‌آموزان (رشید، ۱۳۹۴: ۳۴) و صدمات و خسارات جبران‌ناپذیر رفتارهای پرخطر و بالابودن هزینه‌های زمانی و مالی اقدامات تغییر رفتار در سطح فردی و اجتماعی، شناسایی و تبیین رفتارهای پرخطر در میان دانش‌آموزان در جهت اتخاذ رویکردهای پیشگیرانه، ضروری به نظر می‌رسد. پژوهش‌های انجام‌شده با موضوع

1. CarrGregg
2. DeCuir
3. Wang
4. Pilgrim
5. Rabinowitz
6. Wallace
7. Nonnemaker
8. Tucker
9. Türk
10. Hascher & Hagenauer

رفتارهای پرخطر در شهرهای مختلف ایران نشان از مسئله‌مندبودن این پدیده است. تبریز از جمله شهرهایی است که در سال‌های اخیر به دلیل جابه‌جایی‌های جمعیتی و مهاجرت دچار تغییرات فرهنگی و اجتماعی شده است و به نظر می‌رسد مکان مناسبی برای مطالعه آسیب‌های اجتماعی و رفتارهای مخاطره‌آمیز است. نتایج برخی مطالعات در این شهر حاکی از آن است که میانگین بزهکاری با مؤلفه‌های وندالیسم، خشونت، سرقت و تقلب، مصرف مواد مخدر، الکل و کج‌روی‌های فرهنگی ۴۵ درصد است. همچنین میانگین پرخاشگری روانی و فیزیکی نیز ۶۲/۴۳ بوده است که بالاتر از سطح متوسط است (سعادت، ۱۳۹۶). در مطالعه عباس‌زاده و اسلامی بناب (۱۳۹۲) میانگین گرایش به اغتشاشات شهری در شهر تبریز ۴۱/۱۳ درصد برآورد شده است.

با وجود مسئله‌بودن رفتارهای مخاطره‌آمیز در شهر تبریز، تاکنون پژوهشی درخصوص رفتارهای مخاطره‌آمیز دانش‌آموزان با رویکرد کیفی در شهر تبریز انجام نشده است. در واقع، پژوهش‌های صورت‌گرفته حاکی از کثرت پژوهش‌های انجام‌شده در این حوزه در چارچوب روش کمی است. مطالعات پیمایشی مورد اشاره با اتخاذ موضع بیرونی از فرایندهای معنایی، تکوین و تغییر زمینه‌ها، دلالت‌های معنایی و پیامدهای رفتارهای پرخطر غفلت کرده‌اند. از این‌رو، سهم پژوهش‌های کیفی در این حوزه بسیار کم است؛ بنابراین، پژوهش حاضر با اتخاذ نگاه درونی به مطالعه دلایل زمینه‌ساز رفتارهای پرخطر در بین دانش‌آموزان متوسطه دوم شهر تبریز می‌پردازد. همچنین از آنجا که پی‌بردن به عوامل زمینه‌ساز گرایش به رفتارهای پرخطر دانش‌آموزان نیاز به تجربه زیسته افراد درگیر در آن دارد، این پژوهش از روش کیفی بهره گرفته است. در این راستا، پژوهش حاضر به این پرسش پاسخ می‌دهد که دلایل زمینه‌ساز رفتارهای مخاطره‌آمیز در بین دانش‌آموزان شهر تبریز کدام‌اند.

۲. مبانی نظری

رفتارهای پرخطر رفتارهایی هستند که سلامت و بهزیستی نوجوانان و جوانان را در معرض خطر قرار می‌دهند. براین‌اساس رفتارهای پرخطر به دو گروه تقسیم می‌شوند؛ گروه اول سلامت خود فرد را به خطر می‌اندازد و گروه دوم سلامت دیگر افراد جامعه را تهدید می‌کنند. از آنجا که خطرپذیری نوجوانان و جوانان از دیگر دوره‌های سنی بیشتر است، در این گروه سنی گرایش بیشتری به این نوع رفتارها دیده می‌شود. از جمله رفتارهای پرخطری که برای دیگران تهدیدکننده است، می‌توان به رفتارهای ضداجتماعی مثل دزدی، پرخاشگری، گریز از مدرسه و رفتارهای جنسی و از جمله رفتارهای پرخطری که برای خود فرد خطرناک است می‌توان به مصرف الکل، مصرف سیگار و روابط جنسی نامطمئن اشاره کرد (قاسمی، ۱۳۹۲: ۲۶). درخصوص رفتارهای مخاطره‌آمیز، رویکردهای نظری متفاوتی وجود دارد که به‌طور غیرمستقیم به تبیین این رفتارها پرداخته‌اند. از مهم‌ترین این رویکردها می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

نظریه‌های بیولوژیک مخاطره‌جویی: طبق این نظریه‌ها، رفتارهای مخاطره‌جویی از چهار منبع حاصل می‌شود: الف) زمینه ژنتیکی؛ بسیاری از مطالعات نشان می‌دهند فرزندان الکلی‌ها با احتمال بیشتری نسبت به فرزندان غیرالکلی‌ها سوءمصرف الکل دارند. مطالعات تطبیقی توأمان نشان داده است که تأثیر ارتباط بر رفتارهای یادگیری بیش از محیط است؛ یعنی فرزندان زیستی والدین معتاد به الکل گرایش بیشتری به سوءمصرف الکل دارند، حتی زمانی که به‌وسیله مادرخوانده و پدرخوانده غیرالکلی بزرگ می‌شوند. ب) تأثیر مستقیم هورمون: ایفای نقش هورمون‌ها هم مستقیم و هم غیرمستقیم در آغاز رفتار مخاطره‌جویانه مسلم فرض شده است. پ) تأثیر ناهم‌زمانی دوره بلوغ: زمان بلوغ، هم به نوسانات هورمونی و هم به ژنتیک مربوط است. دوره بلوغ ناهم‌زمان (بلوغی که زودتر یا دیرتر از همسالان است) عاملی برای خطرپذیری است. ت) رشد مغز و سیستم عصبی مرکزی: از دیدگاه عصب‌شناختی، بلوغ آهسته‌شناختی سیستم پایش در مغز که کنترل‌گریزه را تنظیم می‌کند، نوجوانی را به زمان تشدید آسیب‌پذیری برای رفتارهای خطرپذیری تبدیل ساخته است (سلز و اروین، ۲۰۰۹: ۳۳-۳۵).

نظریه‌های روان‌شناختی مخاطره‌جویی: مبنای روان‌شناختی نظریه‌های رفتارهای خطرپذیری، نقش شناخت، ویژگی‌های شخصیتی و ویژگی‌های زمینه‌ای مانند عزت‌نفس را در رفتارهای خطرپذیری آزمون می‌کند. الف) نقش شناخت: نظریه‌های شناخت از رفتارهای مخاطره‌جویی به شیوه‌هایی که افراد خطر را درک می‌کنند و درمورد آن تصمیم می‌گیرند، توجه می‌کند. ب) نقش شخصیت: نفوذ نسبی عوامل فردی بر تصمیم‌گیری نوجوانان ممکن است بازگوکننده گرایش کلی به رفتارهای نامتعارف باشد. «تئوری رفتار مسئله‌ساز جسور»^۱ نامتعارف‌بودن در شخصیت را با احتمال افزایش درگیری در رفتارهای مسئله‌دار مانند فعالیت‌های جنسی مخاطره‌آمیز، مصرف مواد و انحراف مرتبط می‌کند. نامتعارف‌بودن در سیستم شخصیتی در ارزش بیشتری که فرد برای وابستگی به جای پیشرفت قائل می‌شود، انتظار کمتر برای پیشرفت تحصیلی، دینداری کمتر و تمایل بیشتر به انحراف بیان می‌شود. هیجان‌خواهی به‌عنوان یک ویژگی شخصیتی برای تشریح رفتارهای مخاطره‌جویی به کار می‌رود. پ) نقش ویژگی‌های زمینه‌ای: عزت‌نفس، افسردگی و جایگاه کنترل اغلب به‌عنوان پیش‌بینی‌کننده‌های نظری رفتارهای مخاطره‌جویی در نظر گرفته می‌شوند (رحمانی و همکاران، ۱۳۹۵: ۵).

نظریه‌های محیطی و اجتماعی مخاطره‌جویی: این نظریه‌ها به نقش همسالان، والدین، کارکرد و ساختار خانواده و نهادها (مدرسه و کلیسا) در رفتارهای مخاطره‌جویی نظر دارد. این تئوری‌ها آزمون می‌کنند که چگونه زمینه‌های محیطی و اجتماعی مدل‌ها، فرصت‌ها و نیروهای تقویتی را برای شرکت نوجوانان در رفتارهای مخاطره‌جویی فراهم می‌کند. الف) نقش خانواده: نوجوانی زمان استقلال و تفرد از خانواده است. والدین نقش مهمی در تعیین درگیری نوجوانان در رفتارهای مخاطره‌جویی ایفا می‌کنند. نوجوانان ممکن است رفتارهای مخاطره‌جویانه را با مشاهده رفتار والدینشان یاد بگیرند. نوجوانان کمتر احتمال دارد مواد مخدر مصرف کنند یا فعالیت‌های جنسی را آغاز کنند اگر والدین حمایت‌های عاطفی و پذیرش ارائه کنند و روابط نزدیکی با فرزندانشان داشته باشند. نظارت والدین به‌طور وسیعی به‌عنوان همبسته‌ای مهم با رفتارهای خطرجویی نوجوانان مطالعه شده است. تأثیر ساختار خانواده و نظارت بر رفتارهای خطرجویی نوجوانان با ویژگی‌های رابطه والد-فرزند مرتبط است. تأثیر والدین روی رفتارهای نوجوانان براساس کیفیت رابطه بین نوجوانان و والدین متفاوت است. تضاد شدید خانوادگی با افزایش رفتارهای خطرجویی در نوجوانان رابطه دارد. رویکرد والدین به پرورش فرزندان ممکن است بر احتمال درگیری نوجوانان در رفتارهای مخاطره‌جویی تأثیر داشته باشد. ب) نقش همسالان: یکی از کارهای مرتبط با رشد نوجوانان درگیر شدن در استقلال فردی از خانواده و هم‌ذات‌پنداری با گروه همسالان است. به‌طور سنتی «فشار همسالان»، عاملی سبب‌شناسانه در مخاطره‌جویی نوجوانان در نظر گرفته می‌شود. پ) نقش جامعه: عوامل اجتماعی مانند رسانه‌های جمعی و هنجارهای جامعه ممکن است بر رفتارهای مخاطره‌جویی تأثیر داشته باشند. الگوهای نقشی برای چنین رفتارهایی به‌طور منظم توسط رسانه‌ها (شامل رفتارهای جنسی محافظت‌نشده و مصرف الکل) ارائه می‌شود. انتظارات فرهنگی ممکن است بر شروع رفتارهای مخاطره‌جویی تأثیر داشته باشد (رحمانی و همکاران، ۱۳۹۵: ۵-۶).

در مجموع، در یک جمع‌بندی مختصر از رویکردهای نظری موجود در خصوص رفتارهای پرخطر می‌توان گفت این رویکردها بیشتر به نقش عوامل بیولوژیک، روان‌شناختی، محیط و اجتماعی پرداخته‌اند. در کمتر رویکرد نظری‌ای بر نقش عوامل فرهنگی، آموزشی یا تحصیلی پرداخته شده است. در پژوهش حاضر، برای جبران این خلأ پژوهشی، عمده عواملی که موجب روی آوردن دانش‌آموزان به رفتارهای پرخطر می‌شوند شناسایی می‌شوند.

۳. پیشینه پژوهش

درخصوص رفتارهای پرخطر تحقیقات متعددی صورت گرفته است. در این زمینه، یافته‌های علی‌رودی‌نیا (۱۳۹۲) در «مطالعه رفتارهای پرخطر دانشجویان از دیدگاه جامعه‌شناختی» بیانگر آن است که میانگین تمامی ابعاد رفتارهای پرخطر در میان پسران بیشتر از دختران است. صمیمی و همکاران (۱۳۹۵) در پژوهش «نقش انگیزش تحصیلی در تبیین رفتارهای پرخطر دانش‌آموزان اقشار آسیب‌پذیر» نشان دادند مؤلفه‌های انگیزش تحصیلی پیش‌بینی‌کننده‌های مهمی در بروز رفتارهای پرخطر دانش‌آموزان اقشار آسیب‌پذیر هستند. عرب‌نژاد و همکاران (۱۳۹۷) در مطالعه «نقش انسجام خانواده و خودارزشمندی در پیش‌بینی گرایش به رفتارهای پرخطر در دانش‌آموزان مقطع متوسطه اول» نشان دادند بین انسجام خانواده و رفتارهای پرخطر، همبستگی معنادار معکوسی وجود دارد. چاقوساز و همکاران (۱۳۹۹) در بررسی «پیش‌بینی گرایش به رفتارهای پرخطر دانش‌آموزان براساس سرسختی روان‌شناختی، سبک‌های مقابله‌ای و انعطاف‌پذیری روان‌شناختی» نشان دادند بین سرسختی روان‌شناختی، سبک‌های مقابله‌ای و انعطاف‌پذیری روان‌شناختی و رفتارهای پرخطر دانش‌آموزان رابطه وجود دارد. استیونز-وانکینز و روستوسکی^۱ (۲۰۱۰) در مطالعه‌ای با عنوان «نوشیدن مشروبات الکلی در مردان آمریکایی آفریقایی‌تبار از نوجوانی تا بزرگسالی»، نشان دادند بین دینداری و پیوندهای خانوادگی و مصرف مشروبات الکلی رابطه معنادار معکوسی وجود دارد. استرونین^۲ و همکاران (۲۰۱۳) در مطالعه «نظارت والدین و مصرف الکل در بین دانش‌آموزان مکزیکی» نشان دادند چگونگی فرزندپروری و نوع نظارت والدین بر رفتارهای پرخطر دانش‌آموزان تأثیر دارند. یی^۳ و همکاران (۲۰۱۷) در پژوهشی به مطالعه تجربه تبعیض و رفتارهای پرخطر پرداختند. یافته‌های آن‌ها نشان داد تجارب تبعیض‌آمیز بر ارتکاب رفتارهای پرخطر تأثیر دارند. در این راستا شوایزر^۴ (۲۰۲۰) نیز در مطالعه‌ای با عنوان «نقش تبعیض درک‌شده در رفتارهای جنسی پرخطر، مصرف مواد و خودکشی» نشان داد بین تبعیض‌های ادراکی و ارتکاب رفتارهای پرخطر رابطه وجود دارد. در جمع‌بندی پژوهش‌های صورت‌گرفته در زمینه رفتارهای پرخطر می‌توان گفت اکثر پژوهش‌ها صرفاً یک بخش از رفتارهای پرخطر دانش‌آموزان مثل استعمال سیگار، مصرف مشروبات الکلی و... را به‌صورت جداگانه مطالعه کرده‌اند و جنبه توصیفی این پژوهش‌ها چشمگیرتر از جنبه تبیینی آن‌ها است. همچنین بیشتر تحقیقات حوزه رفتارهای مخاطره‌آمیز به روش کمی انجام شده‌اند و از روش‌های کیفی کمتر استفاده کرده‌اند. این در حالی است که با روش کیفی بهتر می‌توان جنبه‌های پنهان این پدیده را کنکاش کرد.

۴. روش‌شناسی تحقیق

روش تحقیق در این پژوهش کیفی است و از رهیافت نظریه زمینه‌ای یا داده‌بنیاد به‌عنوان روش عملیاتی پژوهش استفاده شده است. روش‌های کیفی به‌ویژه نظریه داده‌بنیاد را می‌توان برای کشف عرصه‌هایی از زندگی به‌کار برد که از آن‌ها چیزی نمی‌دانیم، یا عرصه‌هایی که از آن‌ها بسیار می‌دانیم اما می‌خواهیم فهم تازه‌ای به‌دست آوریم. همچنین نظریه داده‌بنیاد در جایی کاربرد دارد که یا نظریه‌ای در آن حوزه وجود ندارد یا نظریه‌های موجود اغلب نامناسب است و با مشارکت‌کنندگان تحت مطالعه همخوانی ندارد. درواقع، نظریه داده‌بنیاد بر این است که نظریه‌ها باید مبتنی بر داده‌های میدانی، به‌ویژه مبتنی بر اقدامات، تعاملات و فرایندهای اجتماعی افراد باشد. مشارکت‌کنندگان پژوهش حاضر را دانش‌آموزان مناطق پنج‌گانه دوره دوم متوسطه شهر تبریز در سال تحصیلی ۱۳۹۸-۱۳۹۹

1. Stevens-Watkins & Rostovsky
2. Strunin
3. Yi
4. Schweizer

تشکیل داده‌اند. برای انتخاب مشارکت‌کنندگان، از روش نمونه‌گیری هدفمند و از نوع حداکثر تنوع استفاده شد. حجم نمونه پس از اشباع اطلاعاتی مصاحبه‌ها ۵۷ نفر شد. به‌منظور گردآوری اطلاعات از مصاحبه‌های نیمه‌ساختاریافته استفاده شد. مدت مصاحبه با توجه به تمایل دانش‌آموزان برای گفت‌وگو ۳۰ تا ۷۰ دقیقه بود. مصاحبه‌ها با کسب اجازه از مشارکت‌کنندگان ضبط و سپس مکتوب شدند. مصاحبه‌ها هم‌زمان با تحلیل انجام می‌شد؛ به‌طوری‌که هر مصاحبه جهت مصاحبه بعدی را تعیین می‌کرد. مصاحبه‌ها تا اشباع داده‌ها و زمانی که هیچ داده جدید یا معناداری پدیدار نشد ادامه یافت. توجه در مورد اهداف پژوهش، رعایت اصول رازداری در انتشار اطلاعات و محرمانه نگه‌داشتن آن‌ها، آزادی افراد مورد پژوهش در ترک مطالعه از جمله اصول اخلاقی بودند که در این پژوهش رعایت شدند. برای اطمینان از حصول اعتبار و مقبولیت داده‌ها، از درگیری مستمر و طولانی‌مدت با مشارکت‌کنندگان، کنترل داده‌ها توسط برخی از مشارکت‌کنندگان، جست‌وجوی توافق بین اعضای تیم تحقیق در روند کدگذاری و تحلیل، عرضه کامل یافته‌ها و تثلیث یا چندبعدی‌سازی^۱ استفاده شده است. در نهایت، پس از اتمام مصاحبه‌ها، داده‌ها با بهره‌گیری از رویه‌های کدگذاری استراوس و کوربین^۲ در سه مرحله کدگذاری «باز»، «محوری» و «انتخابی» تحلیل شدند.

۵. یافته‌های پژوهش

در جدول ۱ اطلاعات مشارکت‌کنندگان پژوهش نشان داده شده است. شایان ذکر است میانگین سنی پاسخگویان ۱۶/۵۶ سال است.

جدول ۱. سیمای کلی پاسخگویان

متغیر	شاخص	فراوانی	درصد
جنس	دختر	۳۱	۵۴/۳۸
	پسر	۲۶	۴۵/۶۱
نوع مدرسه	عادی دولتی	۲۴	۴۲/۱۰
	نمونه دولتی	۵	۸/۷۷
	تیزهوشان	۴	۷/۰۳
	هنرستان	۲۴	۴۲/۱۰
نوع منطقه	برخوردار	۱۹	۳۳/۳۳
	کم‌برخوردار	۲۰	۳۵/۰۸
	محرور	۱۸	۳۱/۵۷

پس از تحلیل داده‌ها، عوامل زمینه‌ساز رفتارهای پرخطر دانش‌آموزان بدین‌صورت شناسایی شدند: عوامل روان‌شناختی، عوامل خانوادگی، عوامل اجتماعی، عوامل فرهنگی و عوامل آموزشی.

۵-۱. عوامل روان‌شناختی

بحران هویت و بی‌هدفی: یکی از دلایل مهم دانش‌آموزان برای روی آوردن به دخانیات از قبیل سیگار، قلیان و مصرف مواد مخدر، هدف‌نداشتن در زندگی، عدم هدف‌گذاری و برنامه‌ریزی برای آینده شغلی و تردید نسبت به خود و پرس‌وجوی فعالانه درباره

تعریف خود است. یکی از مشارکت‌کنندگان در این زمینه می‌گوید: «من که هیچ هدفی تو زندگی ندارم و امیدی هم به آینده ندارم. اصلاً نمی‌دونم برای چی به دنیا اومدم. فقط می‌خوام هر کاری که عشقم می‌کشه انجام بدم.»

هیجان‌طلبی و لذت‌جویی: یکی از خصوصیات بارز دوره نوجوانی، خطرپذیری زیاد نوجوانان در انجام کارهای مخاطره‌آمیز و تصمیم‌گیری‌های مبتنی بر هیجان‌خواهی در میان آنان است. هیجان‌طلبی بر خطرپذیری دانش‌آموزان اثر می‌گذارد (گرین^۱ و همکاران، ۲۰۰۰؛ نیلی^۲ و همکاران، ۲۰۰۲). در واقع، مؤلفه‌های شخصیتی مثل هیجان‌طلبی، خطرپذیری و تکانشی‌بودن در بروز رفتارهای پرخطر نقش دارند؛ به طوری که از مهم‌ترین ویژگی‌های افراد هیجان‌طلب، خطرپذیر و تکانشی می‌توان به رفتارهایی از قبیل دست‌زدن به اعمال خطرناک، برخورد عاطفی با مشکلات، راهکارهای مقابله‌ای ناکارآمد، تحمل کم در برابر فشار، پرخاشگری و مهارت اجتماعی پایین اشاره کرد. یکی از دانش‌آموزان در این باره می‌گوید: «مگه دنیا چند روزه؟ باید خوش بگذرونی. تک‌چرخ‌زدن با موتورسیکلت تو این سن و سال حال می‌ده.»

تجارب عشقی ناموفق: اظهارات مشارکت‌کنندگان پژوهش حاضر بیانگر آن است که آماده‌نبودن نوجوانان از لحاظ ذهنی و روانی برای برخورد منطقی با مسائل احساسی همراه با شکست عاطفی در دوستی با جنس مخالف و عدم مهارت آن‌ها در مدیریت احساسات منفی ناشی از به‌هم‌خوردن این نوع روابط، آنان را به سمت تصمیم‌ها و رفتارهای خطرناکی از قبیل تصمیم به انتقام‌جویی به اشکال مختلف، پرخاشگری، خودزنی، تن‌فروشی، همجنس‌گرایی و اقدام به خودکشی (اغلب دانش‌آموزان دختر)، گرایش بیشتر به مصرف سیگار و قلیان (اغلب دانش‌آموزان پسر) و رفتارهای مخاطره‌آمیز دیگر سوق می‌دهد. یکی از دانش‌آموزان دختر در این باره می‌گوید: «خیلی بهش علاقه داشتم، اما وسط راه منو ول کرد. منم از شدت ناراحتی افتادم به مشروب‌خوری و کشیدن سیگار.»

کمبودها یا خلأهای عاطفی: یکی از عوامل روان‌شناختی ایجادکننده رفتارهای پرخطر در میان دانش‌آموزان را می‌توان عدم بهره‌مندی یا برخورداری ناکافی آنان از محبت و توجه خانواده دانست. یکی از مشارکت‌کنندگان در این زمینه می‌گوید: «به اون صورت تو خانواده کسی به من توجهی نمی‌کنه و یه جورایی کمبود محبت دارم. منم برای اینکه تنها نباشم با یه پسری دوست شدم و حتی عکس‌های بدون پوشش و حجابم رو براش می‌فرستم و حتی بعضاً سکس چت هم می‌کنم باهاش.»

فشارهای روحی و روانی: تعدادی از دانش‌آموزان به‌وضوح اشاره کرده‌اند که یکی از عوامل مهم در گرایش به رفتارهای پرخطر، فشارهای روحی متعدد روی این افراد بوده است. بدین‌صورت که برای کنترل خشم یا تسکین درد و رنج‌های خود متوسل به رفتارهای پرخطر همچون کشیدن سیگار، مصرف مشروبات الکلی، پرتاب اشیاء، خودزنی و... می‌شوند. یکی از دانش‌آموزان دختر می‌گوید: «تو خونه همیشه تحت فشارم و از ناراحتی خیلی چیزها رو پرت می‌کنم یا سر دوستام تو مدرسه داد می‌کشم و باهاشون دعوا می‌کنم.»

اعتمادبه‌نفس پایین و نیاز به خودنمایی: یکی دیگر از عوامل روان‌شناختی مؤثر بر رفتارهای پرخطر از دیدگاه برخی مصاحبه‌شوندگان، احساس نیاز فرد به ابراز وجود و عرض‌اندام با کارهایی از قبیل کشیدن سیگار و قلیان، پوشش و آرایش نامتعارف و انتشار عکس‌های خود در فضای مجازی است. یکی از دانش‌آموزان پسر می‌گوید: «برای اینکه به بقیه نشون بدم بزرگ شدم و دیگه بچه نیستم مشروب می‌خورم.»

۵-۲. عوامل خانوادگی

محرومیت از داشتن والدین: محرومیت از داشتن پدر یا مادر یا هردوی آن‌ها به دلایلی از قبیل فوت، طلاق عاطفی و طلاق و... تا حد زیادی بر رفتارهای انحرافی نوجوانان اثرگذار بوده است. عده‌ای از دانش‌آموزان که فرزند طلاق یا رهاشده تلقی می‌شوند، افرادی هستند که عمدتاً به علت تأمین نشدن نیازهای عاطفی و عدم آموزش صحیح در خانواده از نظر انجام رفتارهای مخاطره‌آمیز نسبت به سایرین مستعدتر هستند. یکی از مشارکت‌کنندگان در این زمینه گفته است: «بعضی از دوستانم بچۀ طلاق هستن و این قدر مشاخره تو خانواده‌شون زیاد بوده که رفتن سراغ دوست پسر یا دوست دختر.»

کنترل و نظارت والدین بر فرزندان: از لحاظ اتخاذ شیوه و میزان نظارت خانواده بر اعمال و رفتار فرزندان، مانند کنترل رفت‌وآمد آنان به مدرسه و خارج از مدرسه، مدیریت زمان استفاده آن‌ها از فضای مجازی، توجه و دقت در انتخاب دوستان نزدیک صمیمی و معاشرت‌های آن‌ها، شیوهٔ دوگانه‌ای در برخی از خانواده‌ها وجود دارد. بدین صورت که برخی خانواده‌ها برخورد خیلی ضعیف و سهل‌گیرانه‌ای با فرزندان خویش دارند و تعدادی از والدین روش‌های سخت‌گیرانه‌ای در نظارت بر فرزندان انتخاب می‌کنند و آنان را تحت فشار و کنترل بیش‌ازحد قرار داده‌اند. یکی از مشارکت‌کنندگان می‌گوید: «پدر و مادرم کاری به کارم ندارن و منم هر کاری دلم می‌خواد انجام می‌دم. خیلی وقت‌ها می‌رم پارتنی یا شب‌ها دیر می‌آم خونه. اما والدین بعضی از دوستانم خیلی سخت‌گیرن و همه جوره دوستامو کنترل می‌کنن.»

بنیهٔ مالی ضعیف خانواده: علت برخی از رفتارهای پرخطر دانش‌آموزان به‌ویژه در مناطق پایین‌شهر را می‌توان در نیاز مالی شدید این افراد جست‌وجو کرد؛ زیرا اغلب دانش‌آموزان این مدارس که در مناطق محروم و فقیر شهر سکونت دارند، درآمد بسیاری از خانواده‌های آن‌ها از حد متوسط جامعه کمتر است و در تأمین مخارج زندگی با مشکل مواجه هستند؛ بنابراین، برای برطرف کردن احتیاجات خود گاهی دست به رفتارهای پرخطری همچون توزیع و فروش سیگار، فروش ترقه، خودفروشی و... می‌زنند و از این راه برای خودشان کسب درآمد می‌کنند. یکی از دانش‌آموزان پسر در این زمینه گفت: «وضع مالی مون خوب نیست. این موضوع منو عصبانی می‌کنه. دوستانم لباس‌های خوب می‌پوشن، گوشی دارن، من حتی از بوفه نمی‌تونم چیزی بخرم. بعضی وقت‌ها هم‌کلاسی‌هام به من می‌گن بی‌کلاس و من هم باهاشون کتک کاری می‌کنم.»

۵-۳. عوامل اجتماعی

تبعیض جنسیتی: در جامعه، نوع رفتار و برخورد با دختر متفاوت با پسر و در واقع تبعیض‌آمیز است. بدین شکل که در اغلب خانواده‌ها به‌صورت آشکار، برخورداری پسران از مزایایی مانند آزادی در رفت‌وآمد، بیرون‌رفتن با دوستان، کنترل‌نشدن مرتب توسط والدین و... به میزان چشمگیری بیشتر از دختران است. به باور مصاحبه‌شوندگان، وجود برخی کلیشه‌های جنسیتی در جامعه به وجود نابرابری در حق دختران دامن می‌زند و درنهایت به تبعیض جنسیتی منجر می‌شود که موجب ایجاد احساس سرخوردگی اجتماعی یا احساس اجحاف می‌شود و برای جبران این نابرابری، برخی دانش‌آموزان دختر به سمت رفتارهای پرخطری مانند رابطه با جنس مخالف، خودزنی و خودکشی گرایش پیدا می‌کنند.

یادگیری اجتماعی: به فرایندی که افراد طی جریان جامعه‌پذیری، گفتارها و رفتارهای اطرافیان را الگوبرداری می‌کنند و در خود درونی می‌سازند یادگیری اجتماعی گفته می‌شود؛ بنابراین همان‌طور که رفتارهای خوب و سالم در جامعه آموختنی هستند، رفتارهای ناسالم و پرخطر نیز آموختنی‌اند. مصاحبه‌های دانش‌آموزان بیانگر آن است که خیلی از رفتارهای پرخطرشان حاصل یادگیری

از دوستان و سایر افراد است. در این زمینه یکی از دانش‌آموزان می‌گوید: «دوستام سیگار می‌کشن و منم از اون‌ها یاد گرفتم و شروع به کشیدن کردم.»

محیط و جو اجتماعی ناسالم: فردی که از کودکی در یک محیط اجتماعی ناسالم و مستعد رفتارهای پرخطر رشد و نمو یافته، با رسیدن به سن نوجوانی و مرحله شکل‌گیری و بروز رفتارها و شخصیت اجتماعی، مسلماً اعمال و گفتار مشابه محیط اجتماعی و محل زندگی و تحصیل خود را منعکس می‌کند. یکی از مشارکت‌کنندگان می‌گوید: «تو مدرسه ما دانش‌آموزانی از مناطق پایین‌شهر هم هستن که هر کاری می‌کنن؛ حتی دزدی. خودشون می‌گن در محل زندگی ما این کارها عادیه و از بچگی این‌جوری بزرگ شدن.»

تضعیف محدودیت‌ها و تابوهای اجتماعی: برخی ممنوعیت‌ها در رفتار، گفتار و امور اجتماعی که از فرهنگ و مذهب یا سنت‌های قدیمی جامعه نشئت گرفته و در بین افراد جامعه مشترک و تخطی از آن‌ها مجازات اجتماعی خاصی برای نقض‌کننده قوانین در پی دارد، تابو نامیده می‌شود. اظهارات مشارکت‌کنندگان بیانگر آن است که بسیاری از محدودیت‌ها و تابوهای سابق همچون دوستی دختر و پسر، رابطه جنسی خارج از چارچوب ازدواج، مصرف قلیان و سیگار توسط دختران و... کمرنگ شده و تبدیل به یک امر عادی شده‌اند. یکی از دانش‌آموزان دختر می‌گوید: «سیگار و قلیون کشیدن دیگه مثل قبل زشت تلقی نمی‌شه و زشتیش از بین رفته.»

فقدان نشاط اجتماعی: نبود بستر مناسب برای تخلیه انرژی نوجوانان، فقدان برنامه‌ها و امکانات شادی‌بخش برای آنان و کمبود امکانات تفریحی و سرگرمی‌های نشاط‌آور در جامعه موجب گرایش بیشتر دانش‌آموزان به سمت رفتارهای پرخطر شده است. یکی از دانش‌آموزان دختر می‌گوید: «هیچ دلخوشی‌ای ندارم. یه تولد هم با دوستام نمی‌تونم تنها برم. همیشه مادرم گیر می‌ده بیرون برو، مردم چی می‌گن، پشت سرت حرف درمی‌آرن. منم وقتم و دلخوشیم گوشیه. دوست‌پسر پیدا کردم تا این‌جوری خوش باشم.»

نبود فضای باز اجتماعی: مشارکت‌کنندگان پژوهش، یکی از عوامل مؤثر در گرایش دانش‌آموزان به رفتارهای مخاطره‌آمیزی مانند شوخی‌های جنسی و همجنس‌گرایی را در محدودیت‌های موجود در سطح جامعه به‌خصوص، نبود آزادی روابط با جنس مخالف، و نبود بستر اجتماعی مناسب برای رفع تمایلات جنسی تلقی کردند و ابراز داشتند که فقدان فضای باز اجتماعی آنان را به سمت رفتارهای ناسالم سوق داده است. یکی از دانش‌آموزان دختر می‌گوید: «وقتی خانواده و جامعه مخالف رابطه با جنس مخالف هستن و دید بدی هم به این مسئله دارن، رابطه جنسی با دختر بهترین گزینه برای دوستیه تا بتونی توافق باهش باشی و لذت ببری.»

پذیرش اجتماعی در بین همسالان: برخی از دانش‌آموزان به‌لحاظ ارزش و احترامی که برای حلقه‌های دوستانه خود قائل هستند، در مواقع لزوم به‌خاطر پابندی به روابط و پیوندهای گروهی و به‌دست‌آوردن حمایت هم، در نزاع‌ها و درگیری فیزیکی شرکت می‌کنند یا به‌خاطر ترس از طردشدن و انگ بچه‌سوسول خوردن توسط دوستان و بعضاً برای هماهنگی و همانندشدن با سایرین، به مصرف سیگار و مشروبات الکلی، رابطه با جنس مخالف، همراه‌آوردن گوشی موبایل به مدرسه، تماشای فیلم‌های مبتذل و سایر رفتارهای پرخطر رومی‌آوردند. یکی از مشارکت‌کنندگان می‌گوید: «خیلی از بچه‌ها برای اینکه پیش دوستاشون کوچیک نشن و بهشون نشون بدن بزرگ شدن سیگار می‌کشن یا مشروب می‌خورن.»

۴-۵. عوامل فرهنگی

ضعف اعتقادات دینی: تضعیف اعتقادات دینی و عدم پابندی به ارزش‌های دینی سبب شده است قبح بسیاری از کارها و رفتارها همچون رابطه با جنس مخالف، روابط جنسی خارج از چارچوب ازدواج، همجنس‌گرایی، مصرف مشروبات الکلی و... برداشته شود. یکی

از دانش‌آموزان پسر می‌گوید: «الان هیچ کدوم از دوستانم نه نماز می‌خونن نه روزه می‌گیرن و به هیچ صراطی مستقیم نیستن و خیلی از ارزش‌های جامعه رو نادیده می‌گیرن. مثلاً مدام با دخترها دوست می‌شن و حتی رابطه جنسی هم برقرار می‌کنن.»

تهاجم فرهنگی: امروزه نوجوانان به مدد وجود شبکه‌های ارتباطی گسترده و رسانه‌های غربی با انواع پدیده‌هایی که در تعارض با ارزش‌ها و سنت‌های جامعه هستند آشنا می‌شوند و به مرور تحت تأثیر فرهنگ بیگانه قرار می‌گیرند. تهاجم فرهنگی در سبک پوشش و آرایش، در مصرف مشروبات الکلی، در روابط متکثر با جنس مخالف، تنوع‌طلبی نوجوانان، تماشای فیلم‌های مبتذل، گرایش به رابطه با همجنس‌ها و... نمایان می‌شود. یکی از دانش‌آموزان پسر در این زمینه می‌گوید: «بعضی از دوستانم با الگو برداری از سبک زندگی و فرهنگ غرب به سمت رابطه جنسی کشیده شدن.»

فقر فرهنگی: مقوله فقر فرهنگی، هم ابعاد ملی را دربرمی‌گیرد و هم بعد محلی و بافت فرهنگی متن مطالعه‌شده را شامل می‌شود. در اینجا پایین‌بودن سطح دانش و آگاهی اجتماعی والدین و نوجوانان درباره چگونگی استفاده از ابزارهای ارتباطی فناورانه، کاربرد صحیح استفاده از فضای مجازی، سواد رابطه با جنس مخالف، بهداشت و مراقبت جنسی و... مطرح هستند. به دلیل سواد آگاهی پایین این افراد در حوزه‌های ذکرشده، واضح است که رفتارهای پرخطر بیش‌ازپیش امکان بروز می‌یابند. یکی از دانش‌آموزان می‌گوید: «خیلی از پدر و مادرها اطلاعاتی از دوران بلوغ ندارند. در دوران بلوغ خواسته‌ها و عواطف و احساسات فرق می‌کنه؛ درحالی‌که پدر و مادر ازش اطلاع ندارند و نمی‌تونن برطرف کنن و نوجوان نسبت به جامعه کینه پیدا می‌کنه و به دوستاش حسادت می‌کنه و برای عقب‌نموندن ازشون دست به خیلی کارها می‌زنه.»

۵-۵. عوامل آموزشی

نامیدی از آینده تحصیلی: با توجه به نقش کم‌رنگ آموزش و پرورش در اشتغال نوجوانان و جوانان کشور، نوجوانان با مشاهده اشباع فرصت‌های شغلی و تحصیلی در جامعه و عدم دستیابی به انتظارات شغلی مدنظر در آینده، دچار احساس بی‌انگیزگی و دل‌سردی از ادامه تحصیل می‌شوند، خود را با سرگرمی‌های کاذب مشغول می‌کنند و متعاقباً مسیر نادرستی را برای زندگی انتخاب می‌کنند و به سمت رفتارهای پرخطر سوق می‌یابند. یکی از دانش‌آموزان پسر می‌گوید: «بعضی‌ها به خاطر اینکه تو جامعه به تحصیلات ارزشی داده نمی‌شه و آینده روشنی برای خودشون قائل نیستن، به درس و مشق توجهی نمی‌کنن و به سمت مصرف سیگار کشیده می‌شن.»

تبعیض آموزشی: گونه‌ای از تبعیض است که در آن، دانش‌آموزان از شرایط و حقوق تحصیلی مساوی با دانش‌آموزان دیگر مدارس برخوردار نباشند. سیستم غربالگری دانش‌آموزان از طریق برگزاری آزمون‌های مدارس تیزهوشان و نمونه دولتی، نوعی تفکیک آموزشی بین دانش‌آموزان حائز رتبه‌های برتر و سایر دانش‌آموزان عادی به وجود آورده که این فرایند تبعیض از چند جهت عملکرد مناسبی از خود به جا گذاشته است؛ زیرا از یک سو دانش‌آموزانی که موفق به قبولی در آزمون‌های مذکور نشده‌اند و به دلایل عمدتاً مالی از امکان تحصیل در مدارس غیرانتفاعی نیز برخوردار نیستند، به مدارس عادی و هنرستان‌های دولتی که از کیفیت آموزشی به مراتب پایین‌تری برخوردارند، هل داده می‌شوند. از سوی دیگر این جداسازی به اصطلاح زرنگ‌ها از تنبل‌ها از نظر ذهنی و روانی تأثیر منفی‌ای در عملکرد تحصیلی دانش‌آموزان مدارس عادی و هنرستان‌ها ایفا کرده و عاملی مهم در سوق دادن دانش‌آموزان به سمت رفتارهای پرخطر شده است. یکی از دانش‌آموزان پسر می‌گوید: «خیلی از دوستانم کلاس کنکور

می‌رفتن، ولی من به خاطر وضع مالی خانواده‌م نتوانستم برم. برای همین کنکور هم قبول نشدم و از اون موقع می‌روم یه جای خلوت و سیگار می‌کشم.»

قوانین آموزشی ناکارآمد: تغییرات متعدد سیستم آموزشی در سال‌های اخیر و تفکیک مجدد مقاطع ابتدایی، راهنمایی و متوسطه به مقاطع دوره ابتدایی، دوره اول و دوم متوسطه و تغییر پایه تحصیلی انتخاب رشته دانش‌آموزان از پایه اول دبیرستان در سیستم آموزشی سابق به پایه سوم دبیرستان در مقطع اول سیستم جدید، علاوه بر اینکه از لحاظ ارزیابی عملکرد تحصیلی دانش‌آموزان در برخی مقاطع موجب افت تحصیلی آنان شده، از جنبه دیگری نیز به ضرر دانش‌آموزان تمام شده است. بدین صورت که بعد از فرایند انتخاب رشته تحصیلی در پایه سوم دوره اول متوسطه، با ورود دانش‌آموزان به پایه دهم در مقطع دوره دوم متوسطه، دیگر اختصاص مشاوران تحصیلی برای مدارس متوسطه دوره دوم با توجه عدم لزوم آن، صورت نمی‌گیرد. در واقع علناً امکان مراجعه نزد مشاور و راهنمایی و کمک گرفتن توسط دانش‌آموزان از آنان سلب شده است. یکی از دانش‌آموزان می‌گوید: «به نظرم محیط مدرسه هم خیلی مهمه. ما یه مشاور هم نداریم. حتی کنترل هم کمه. سیگار رو به محیط مدرسه می‌آرن. بعضی وقت‌ها حتی قرص‌های اکستازی و قرص برنج هم بین دوستان دیده‌م.»

نظام ارزشیابی معیوب: با توجه به کاستی‌های نظام ارزشیابی در کشور ما، بسیاری از دانش‌آموزان مدارس تیزهوشان و نمونه دولتی به علت استرس و نگرانی ناشی از آزمون‌ها و به خصوص امتحانات نهایی تحت فشار روانی و عصبی قرار می‌گیرند و با کوچک‌ترین اتفاقی از کوره درمی‌روند و درگیر نزاع‌های فردی می‌شوند. همچنین در برخی موارد، دانش‌آموزان برای تقویت قوای بدنی و بیدارماندن در شب امتحان برای مطالعه بیشتر، اقدام به مصرف خودسرانه داروهای نیروزا می‌کنند. یکی از مشارکت‌کنندگان می‌گوید: «بعضی از بچه‌ها به خاطر بیدارموندن تو شب و درس خوندن و عقب‌نموندن از سایر همکلاسی‌ها و کسب موفقیت در کنکور، ترامادول مصرف می‌کنن.»

ضعف علمی و سوءرفتار معلمان: برخی از مصاحبه‌شوندگان از جمله دلایل دانش‌آموزان برای گرایش به انجام رفتارهای پرخطر مانند درگیری کلامی با معلم، علاقه‌مند نبودن به درس و فرار از مدرسه و رفتارهای وندالیستی را ناشی از ضعف معلمان در نحوه اداره کلاس درس و رفتار و برخورد غیرحرفه‌ای و خشونت‌آمیز برخی از معلمان با دانش‌آموزان خاطی بیان کرده‌اند. یکی از دانش‌آموزان پسر می‌گوید: «خیلی وقت‌ها تو کلاس، برخورد نامناسب معلم با دانش‌آموزها باعث دعوا بین دانش‌آموز و معلم می‌شه. ما هم ماشین معلم رو پنجر می‌کنیم یا روش خط می‌ندازیم.»

عدم پویایی محیط مدرسه: یکی دیگر از عوامل آموزشی تأثیرگذار بر ارتکاب رفتارهای پرخطر دانش‌آموزان همچون همراه آوردن موبایل و تماشای فیلم‌های مبتذل، جذاب نبودن یا کسالت‌بار بودن محیط مدرسه است. یکی از دانش‌آموزان می‌گوید: «بعضی از بچه‌ها به خاطر زمان زیاد مدرسه و هشت ساعت بودن از مدرسه فرار می‌کنن. بعضی‌ها هم به خاطر کسل‌کننده بودن مدرسه گوشه‌ای با خودشون می‌آرن و چند نفری فیلم‌های پورن نگاه می‌کنن.»

جدول ۲. مقوله‌های محوری و گزینشی

مقوله‌های گزینشی	مقوله‌های محوری
عوامل روان‌شناختی	بحران هویت و بی‌هدفی، هیجان‌طلبی و لذت‌جویی، تجارب عشقی ناموفق، کمبودها یا خلأهای عاطفی، فشارهای روحی و روانی، اعتمادبه‌نفس پایین و نیاز به خودنمایی
عوامل خانوادگی	محرومیت از داشتن والدین، کنترل و نظارت والدین بر فرزندان، بنیه مالی ضعیف خانواده
عوامل اجتماعی	تبعیض جنسیتی، یادگیری اجتماعی، محیط و جو اجتماعی ناسالم، تضعیف محدودیت‌ها و تابوهای اجتماعی، فقدان نشاط اجتماعی، نبود فضای باز اجتماعی، پذیرش اجتماعی در بین همسالان
عوامل فرهنگی	ضعف اعتقادات دینی، تهاجم فرهنگی، فقر فرهنگی
عوامل آموزشی	ناامیدی از آینده تحصیلی، تبعیض آموزشی، قوانین آموزشی ناکارآمد، نظام ارزشیابی معیوب، ضعف علمی و سوءرفتار معلمان، عدم پویایی محیط مدرسه

۶. بحث و نتیجه‌گیری

یافته‌های پژوهش حاضر بیانگر وجود رفتارهای پرخطر در میان دانش‌آموزان مقطع دوم متوسطه شهر تبریز است که دلایل متعددی زمینه شکل‌گیری و بروز این رفتارها را در آن‌ها فراهم کرده است. بنا بر نتایج مطالعه، یکی از مهم‌ترین دلایل شکل‌گیری رفتارهای پرخطر، عوامل روان‌شناختی از جمله بحران هویت و بی‌هدفی، خلأهای عاطفی، هیجان‌طلبی، فشارهای روحی و عصبی، تجارب عشقی ناموفق، اعتمادبه‌نفس پایین و نیاز به خودنمایی است. این یافته در راستای یافته‌های پژوهش‌های عزیزادگانی و همکاران (۱۳۹۸) و هاشمی‌پرست و همکاران (۱۳۹۶) است. در تبیین این یافته‌ها می‌توان از نظریه‌های رشد شناختی پیاژه، رشد روانی-اجتماعی اریکسون و روان‌کاوی فروید بهره گرفت. به نظر پیاژه، در دوران نوجوانی نوع جدیدی از خودمحوری به وجود می‌آید و نوجوان به تماشاگران خیالی و افسانه شخصی می‌اندیشد. وقتی افسانه شخصی با هیجان‌های نوجوان در هم می‌آمیزد، به هیجان‌طلبی و مخاطره‌جویی نوجوانان کمک می‌کند و آن‌ها را متقاعد می‌سازد که آسیب‌پذیر نیستند و می‌توانند دست به رفتارهای پرخطر بزنند (عزیزادگانی و همکاران، ۱۳۹۸). درواقع، هیجان‌طلبی دانش‌آموزان از یک طرف خطرپذیری در جهت کسب لذت را در دانش‌آموزان افزایش می‌دهد؛ به گونه‌ای که در جهت کسب لذت و رفع یکنواختی، رفتارهای پرخطری مانند مصرف مشروب، استعمال دخانیات و... را انجام می‌دهند و از سوی دیگر خطرات و پیامدهای منفی گرایش به این گونه رفتارها را برای خود ناچیز تلقی می‌کنند (دلالتگر لنگرودی و همکاران، ۱۳۹۷). اریکسون نیز دوران نوجوانی را دوره هویت‌یابی می‌نامد و بر این باور است که نوجوان به کشف استقلال خود می‌پردازد و به عبارت دیگر، خود را حس می‌کند تا بتواند خود را پیدا کند. نوجوان از راه تعاملات اجتماعی و به دست آوردن تجربه، هویت خود را به دست می‌آورد. شکل‌گیری هویت نوجوان در این سنین می‌تواند موفقیت‌ها و داشتن خودپنداره مثبت را در او پایه‌ریزی کند. برخلاف آن نیز اگر فرد در این سنین نتواند هویت خود را شکل دهد، در تمام دوران زندگی دچار احساس خودکم‌بینی و حقارت خواهد بود و گرایش بیشتری به رفتارهای پرخطر خواهد داشت. به نظر فروید، لذت‌جویی نقش مهمی در زندگی فرد دارد و آن را تنها مؤلفه شخصیت می‌داند که از بدو تولد حضور دارد که مجموع غرایز را تشکیل می‌دهد و از اصل لذت و نیاز پیروی می‌کند و شامل تمایلات و احساسات ناخودآگاه فرد است. مخصوصاً در دوره نوجوانی که با طغیان‌های بلوغ جنسی و افزایش شدید انرژی در نوجوان همراه است، گرایش به لذت‌جویی در آن‌ها شدت می‌یابد و در بیشتر مواقع نوجوانان را دچار مشکلاتی می‌کند. عوامل خانوادگی با زیرمقوله‌های محرومیت از داشتن پدر یا مادر، کنترل و نظارت والدین بر فرزندان و بنیه مالی ضعیف خانواده از دیگر عوامل تأثیرگذار در رفتارهای پرخطر دانش‌آموزان است. این یافته در راستای یافته‌های پژوهش آتش‌نفس و همکاران (۱۳۹۳) و

رضازاده و همکاران (۱۳۹۴) است. شرایط خانواده از قبیل نوع ارتباط والدین، نبود مادر، بدرفتاری با فرزندان و صمیمیت اندک در بین اعضای خانواده، افراد را مستعد گرایش به رفتارهای پرخطر می‌کند. عملکرد خانواده به‌ویژه در دوره نوجوانی در رشد پهنجار و ناپهنجار فرد نقش ویژه‌ای دارد. دوران نوجوانی شامل انتقال به بلوغ جنسی، درگیر شدن در روابط والد-فرزندی، مدرسه، همسالان و توانایی‌های شناختی و هیجانی است. به‌علاوه این دوره با افزایش رفتارهای پرخطر مشخص می‌شود. در این دوره افراد با تغییر نقش‌ها و تعریف مجدد جایگاه خود در اجتماع روبه‌رو می‌شوند که ممکن است به تعارض و برخورد با والدین بینجامد. والدینی که نقش‌های خود را به نحو مناسبی ایفا می‌کنند، روابط نزدیک و منظمی با فرزندان خود دارند و به فرزندان خود مهارت‌های کنترل خشم و کنار آمدن با ناکامی‌ها را آموزش می‌دهند (مایکل و بن-زور^۱، ۲۰۰۷). خانواده‌ای که از توان و امکانات لازم برخوردار است تا وظایف والدینی را به‌نحو مطلوب و با موفقیت انجام دهد، در هریک از اعضایش احساس ایمنی، وابستگی و دوستی، احساس هدفمندی و ارزش فردی ایجاد می‌کند. روابط ضعیف والد-فرزندی زمانی آشکار می‌شود که والدین به‌جای ارائه اطلاعات مورد نیاز نوجوان، با او تحکم‌آمیز صحبت می‌کنند و برای اینکه بیشتر او را تحت کنترل گیرند، متوسل به تنبیه می‌شوند.

عوامل اجتماعی نظیر محیط و جو اجتماعی ناسالم، یادگیری اجتماعی، تضعیف محدودیت‌ها و تابوهای اجتماعی، نبود فضای باز اجتماعی، فقدان نشاط اجتماعی، تبعیض جنسیتی و پذیرش اجتماعی در بین همسالان نیز از عوامل مؤثر بر بروز رفتارهای پرخطر دانش‌آموزان هستند. این یافته همسو با یافته‌های نعیمی و فقیهی (۱۳۹۴) و پروین و همکاران (۱۳۹۳) است. محیط و جو اجتماعی ناسالم به‌واسطه چند عامل با افزایش تمایل به رفتارهای مخاطره‌آمیز همراه است. اولین مسئله، فراهم کردن الگوهای عینی برای انجام رفتارهای نامطلوب است که در اطراف فرد وجود دارد. عامل دوم، دریافت تقویت از جانب الگوها برای انجام این‌گونه رفتارها است. عامل سوم، فراوانی و کثرت این‌گونه رفتارها است که از یک سو فرد متأثر از عامل هم‌نواپی به انجام آن رفتارها مبادرت می‌ورزد و از سوی دیگر، این فراوانی افرادی که مرتکب رفتارهای مخاطره‌آمیز می‌شوند، موانع و محدودیت‌ها و درواقع قبح انجام این اعمال را در نزد فرد کاهش می‌دهد و میل به انجام این عمل را افزایش می‌دهد (مهرابی و همکاران، ۱۳۹۵). همچنین محیط و جو اجتماعی ناسالم به‌نوبه خود عاملی مهم در یادگیری رفتارهای پرخطر است. ساترلند^۲ در «نظریه پیوند افتراقی» بر این باور است که جنایت و انحراف از طریق انتقال فرهنگی در گروه‌های اجتماعی و محیط اجتماعی آلوده به فساد واقع می‌شود. علاوه بر این، درخصوص نقش گروه همسالان و پذیرش در آن باید گفت یکی از کارهای مرتبط با رشد نوجوانان، استقلال فردی از خانواده و هم‌ذات‌پنداری با گروه همسالان است. معمولاً «فشار همسالان و پذیرش در بین آن‌ها» به‌عنوان عامل رفتارهای مخاطره‌جویی نوجوانان در نظر گرفته می‌شود. این یافته در راستای یافته‌های پژوهش اصغری و همکاران (۱۳۹۴) و مهرابی و همکاران (۱۳۹۵) است.

درخصوص نقش فضای باز اجتماعی و نشاط اجتماعی که از مؤلفه‌های اساسی سرمایه اجتماعی در جامعه هستند می‌توان گفت در جامعه‌ای که فضای باز اجتماعی و نشاط اجتماعی وجود دارد، امکان حمایت و تعامل افراد و نهایتاً مشارکت کنشگران در حوزه‌های اجتماعی وجود دارد. در چنین جامعه‌ای افراد احساس آرامش می‌کنند و به آنان احساس زائدبودن و بی‌محتوابودن دست نمی‌دهد (نیازی و همکاران، ۱۳۹۶). اما در جامعه‌ای که نشاطی وجود ندارد و فضای جامعه به‌طور مناسبی باز نیست، بسترهای لازم برای تعاملات سازنده و همبستگی و مشارکت خلاق فراهم نمی‌شود و نوعی عدم تجانس اجتماعی و تضاد و رفتارهای پرخطر در آن محتمل است.

تبعیض جنسیتی نیز از دیگر مقوله‌های اجتماعی تأثیرگذار بر رفتارهای پرخطر است. تبعیض جنسیتی نوعی تمایز جنسیتی در اجتماعی‌شدن و نگرش‌های تمایزآمیز و نابرابر عوامل اجتماعی‌کننده در تربیت دختران و پسران است که در این میان این تمایز به‌نوعی به ضرر دختران و به نفع پسران است و نگاه تبعیضی به‌سوی دختران گرایش بیشتری دارد. یکی از مهم‌ترین پیامدهای تبعیض جنسیتی، سرخوردگی و حس اجحاف است که افراد یا جنسیت‌های تحت سلطه برای جبران آن به‌سمت رفتارهای مخاطره‌آمیز با میل رسیدن به هدفی خاص برانگیخته می‌شوند. این یافته در راستای پژوهش‌های یی و همکاران (۲۰۱۷) و شوایزر (۲۰۲۰) است.

در زمینه نقش عوامل فرهنگی در بروز رفتارهای پرخطر می‌توان گفت پایبندی به ارزش‌های دینی با ایجاد یک نظم اخلاقی و مبناشدن برای تدوین قوانین اجتماعی، مانع مهمی در انجام رفتارهای پرخطر است. نظام اخلاقی تدوین‌شده براساس ارزش‌های دینی، به‌وضوح بر هنجارهایی تأکید می‌کند که برای رفتارهای فردی و اجتماعی انسان حد و حدود تعیین می‌کنند. همچنین ارزش‌های دینی ما در قالب اعمال مکروه و حرام، موانع مستحکمی برای ارتکاب آن دسته از اعمال و رفتارهایی هستند که در تقابل با سلامت انسان است. نمونه بارز این امر، حرام‌بودن مصرف مشروبات الکلی و رابطه جنسی خارج از ازدواج در باورها و ارزش‌های دینی ما است. این یافته در راستای یافته‌های افشانی و همکاران (۱۳۹۳)، والاس و همکاران (۲۰۰۳) و تاکر و همکاران (۲۰۰۵) است. از سوی دیگر، امروزه دانش‌آموزان به‌دلیل افزایش دسترسی به شبکه‌های اجتماعی مجازی و ماهواره‌ای در معرض تغییر و تحولات نگرشی و عملی قرار دارند. یکی از مهم‌ترین پیامدهای این امر، تهاجم فرهنگی و تغییر سبک زندگی سنتی نوجوانان است. امروزه بسیاری از نوجوانان با آشنایی و تأثیرپذیری از سبک‌های زندگی مدرن و غربی، برخی از کنش‌ها یا رفتارهایی که مقبول عرف و هنجارهای جامعه نیستند انجام می‌دهند. این تأثیرپذیری زمانی که با فقر فرهنگی افراد و خانواده‌ها همراه می‌شود، شدت بیشتری می‌گیرد. این یافته همسو با مهرابی و همکاران (۱۳۹۳) است.

عوامل آموزشی نیز یکی دیگر از عوامل تأثیرگذار در ارتکاب رفتارهای مخاطره‌آمیز است. آموزش و پرورش نیروی انسانی یکی از ارکان بنیادین و مهم در رشد و توسعه اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و سیاسی به‌شمار می‌رود و در این خصوص، انگیزش به‌عنوان عامل درونی که فرد را از درون به فعالیت وامی‌دارد و منبعث از نیازهای فردی است، نقش مهمی در موفقیت تحصیلی دانش‌آموزان دارد. یافته‌ها بیانگر آن است که دانش‌آموزان از انگیزش تحصیلی مناسبی برخوردار نیستند و امیدی به آینده تحصیلی خود ندارند. همچنین محیط مدرسه را محیط مناسب و پویایی برای یادگیری نمی‌دانند. این عوامل همراه با قوانین آموزشی ناکارآمد، نظام ارزشیابی معیوب، تبعیض‌های آموزشی و رفتار نامناسب معلمان با دانش‌آموزان، در سوق دادن آن‌ها به‌سمت ارتکاب رفتارهای پرخطر نقش مهمی دارند. در تبیین یافته‌های بالا می‌توان گفت عوامل یا مشکلات آموزشی فوق‌بر نگرش و رفتار دانش‌آموزان و از خودبیگانگی تحصیلی دانش‌آموزان تأثیر می‌گذارد. این مسئله امکان کنترل روابط و پیش‌بینی شرایط آینده و تصمیم‌گیری‌های عقلانی برای رسیدن به رشد و تعالی را در دانش‌آموزان کاهش می‌دهد و از آن‌ها افرادی منفعل می‌سازد. افراد از خودبیگانه به‌علت ناتوانی در کنترل فعالیت یا نیروهای جدید، خود را ناتوان می‌بینند و حس می‌کنند در سرنوشت خویش نقشی ندارند. از سوی دیگر هنگامی که فرد نتواند نحوه کارکرد سازمان اجتماعی مسلط بر خود را درک کند و در نتیجه موفق به پیش‌بینی عاقبت اعمال خود نباشد و معنا و مفهوم آن را درنیابد، دچار احساس بی‌هدفی و پوچی و بی‌معنایی می‌شود (مظلومی و همکاران، ۱۳۸۸). علاوه‌بر این مشکلات آموزشی فوق‌به‌صورت احساس ناتوانی و عدم تأثیرگذاری بر محیط، احساس بروز تضاد بین ارزش‌های خود و مدرسه یعنی انزوای اجتماعی تجلی می‌یابد. در نتیجه دانش‌آموز، خود را در قالب رفتارهای مخربی از قبیل نزاع و درگیری با دیگران، خشونت، خرابکاری،

غیبت از مدرسه و مدرسه‌گریزی یا سایر رفتارهای پرخطر نشان می‌دهد. این یافته همسو با یافته‌های ترک (۲۰۱۴) و هاشر و هاگناوئر (۲۰۱۰) است.

مأخذ مقاله: مستخرج از رساله دکتری نویسنده دوم با عنوان «مطالعه عوامل زمینه‌ساز رفتارهای پرخطر در بین دانش‌آموزان دوره دوم متوسطه شهر تبریز: رویکرد کیفی»، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد تبریز. در این مقاله تعارض منافی وجود ندارد.

منابع

- آتش‌نفس، الهه، قربانی، راهب، طباطبایی، سید موسی، عبدوس، حسین و عباس‌پور، سمیه (۱۳۹۳). رفتارهای پرخطر شایع و عوامل خانوادگی مؤثر بر آن از دیدگاه نوجوانان: یک پژوهش کیفی. *خانواده‌پژوهی*، ۱۰(۲)، ۲۱۷-۲۳۳.
- اصغری، فرهاد، صادقی، عباس، قاسمی جوبنه، رضا و درگاهی، شهریار (۱۳۹۴). نقش نظارت والدینی و خودکارآمدی در هم‌نشینی با همسالان بزهکار و رفتارهای پرخطر دانش‌آموزان دبیرستانی. *پژوهشنامه حقوق کیفری*، ۶(۲)، ۳۳-۴۸.
- افشانی، سید علیرضا، امامی، شروین و میرمنگره، اکرم (۱۳۹۲). دینداری و رفتارهای پرخطر. *توسعه اجتماعی*، ۹(۲)، ۱-۱۳۱-<https://dorl.net/dor/20.1001.1.25383205.1393.9.2.6.7.158>
- بوستانی، داریوش (۱۳۹۱). سرمایه اجتماعی و رفتار پرخطر: نمونه مورد مطالعه: دانش‌آموزان دبیرستانی شهر کرمان. *علوم اجتماعی*، ۹(۱)، ۱-۳۱-<https://doi.org/10.22067/jss.v0i0.16879>
- پروین، ستار، کلانتری، عبدالحسین و داودی، مریم (۱۳۹۳). عوامل اجتماعی مؤثر بر گرایش دانشجویان به رفتارهای پرخطر و آسیب‌های اجتماعی (با رویکرد مقایسه‌ای بین خوابگاه‌های خودگردان و دولتی). *مطالعات راهبردی ورزش و جوانان*، ۱۳(۲۶)، ۱۵۱-۱۷۰.
- چاقوساز، مرضیه، اصغری، مهسا و ریحانی، مهناز (۱۳۹۹). پیش‌بینی گرایش به رفتارهای پرخطر دانش‌آموزان براساس سرسختی روان‌شناختی، سبک‌های مقابله‌ای و انعطاف‌پذیری روان‌شناختی. *ایده‌های نوین روان‌شناسی*، ۶(۱۰)، ۱-۱۳.
- دلالتگر لنگرودی، کبری، حسین خانزاده، عباسعلی، طاهر، محبوبه و مجرد، آرزو (۱۳۹۷). نقش هیجان‌پذیری و توانایی خودمهارگری در تبیین رفتارهای پرخطر در دانش‌آموزان. *سلامت روان کودک*، ۵(۱)، ۲۵-۳۵.
- رشید، خسرو (۱۳۹۴). رفتارهای پرخطر در بین دانش‌آموزان نوجوان دختر و پسر شهر تهران. *رفاه اجتماعی*، ۱۵(۵۷)، ۳۱-۵۶.
- رضازاده، مجید، احمدی، خدابخش، نفریه، محمد، اخوی، زهرا، زنگانه، محمدعلی و موعودی فرید، حبیب (۱۳۹۴). ویژگی‌های خانوادگی افراد دارای رفتارهای پرخطر جنسی. *اصول بهداشت روانی*، ۱۷(۳)، ۱۴۸-۱۵۴-<https://doi.org/10.22038/jfmh.2015.4320>
- رحمانی، مریم، قاسمی، وحید و هاشمیانفر، علی (۱۳۹۵). تأثیر روابط اجتماعی بر بروز رفتارهای پرخطر نوجوانان شهر بجنورد. *جامعه‌شناسی کاربردی*، ۲۷(۶۱)، ۱-۲۶-<https://doi.org/10.22108/jas.2016.20478>
- شکری، نسرين، یوسفی، مرضیه، صفایی‌راد، ایرج، اکبری، طیبیه، موسوی، سیده مریم و نظری، هیمن (۱۳۹۴). همبستگی رفتارهای پرخطر در نوجوانان دانش‌آموز با شیوه‌های فرزند پروری والدین. *مدیریت ارتقای سلامت*، ۵(۱)، ۷۳-۸۲.
- سعادت، موسی (۱۳۹۶). تبیین جامعه‌شناختی عوامل مؤثر بر بروز رفتارهای پرخطر (مورد مطالعه: جوانان ۱۵-۳۴ سال شهر تبریز). *رساله دکتری جامعه‌شناسی*. کاشان: دانشگاه کاشان، دانشکده علوم انسانی.
- شهدوست، مظفر، صدیق، سید حمزه و حقیقی، حمید (۱۳۹۷). بررسی رابطه بین سبک‌های مقابله با استرس و جو عاطفی خانواده با رفتارهای پرخطر در دانش‌آموزان پایه اول متوسطه شهر بندرعباس. *مجله پزشکی هرمزگان*، ۲۲(۱)، ۶۲-۶۹.
- صمیمی، زبیر، حیرتی، حبیبه، رامش، سمیه و مرد تمینی، سمیه (۱۳۹۵). نقش انگیزش تحصیلی در تبیین رفتارهای پرخطر دانش‌آموزان اقشار آسیب‌پذیر. *سلامت روانی کودک*، ۳(۳)، ۸۵-۹۵.

- عباس‌زاده، محمد و اسلامی بناب، سید رضا (۱۳۹۲). مطالعه نقش مداخله‌گرایانه اعتماد اجتماعی در تأثیرگذاری متغیر کنترل اجتماعی بر میزان گرایش به اغتشاشات (مورد مطالعه: جوانان ۱۵-۲۹ ساله استان آذربایجان شرقی). *دانش انتظامی آذربایجان شرقی*، ۳(۱۱)، ۱-۲۶.
- عرب‌نژاد، شادی، مفخری، عبدالله و رنجبر، محمدجواد (۱۳۹۷). نقش انسجام خانواده و خودارزشمندی در پیش‌بینی گرایش به رفتارهای پرخطر در دانش‌آموزان مقطع متوسطه اول. *مطالعات روان‌شناختی*، ۱۴(۱)، ۱۴۷-۱۶۲. <https://doi.org/10.22051/psy.2018.8915.1108>
- عطاذخت، اکبر، رنجبر، محمدجواد، غلامی، فائزه و نظری، طوبی (۱۳۹۲). گرایش دانشجویان به رفتارهای پرخطر و ارتباط آن با متغیرهای فردی-اجتماعی و بهزیستی روان‌شناختی. *مجله سلامت و مراقبت*، ۱۵(۴)، ۵۰-۵۹.
- علیزادگانی، فاطمه، اخوان تفتی، مهناز و کدخدایی، محبوبه السادات (۱۳۹۸). شناسایی علل گرایش نوجوانان به رفتارهای پرخطر و بررسی تفاوت‌های جنسیتی: یک مطالعه کیفی. *تحقیقات کیفی در علوم سلامت*، ۸(۲)، ۸۶-۹۷.
- علی‌وردی‌نیا، اکبر (۱۳۹۲). مطالعه رفتارهای پرخطر دانشجویان از دیدگاه جامعه‌شناختی. *توسعه اجتماعی*، ۷(۳)، ۱۲۳-۱۵۴.
- قاسمی، فاطمه (۱۳۹۲). پیش‌بینی رفتارهای پرخطر بر مبنای ایمنی دل‌بستگی به والدین و هیجان‌طلبی در دانشجویان. *پایان‌نامه کارشناسی ارشد*. تهران: دانشگاه علوم بهزیستی و توان‌بخشی، دانشکده روان‌شناسی و علوم تربیتی.
- کاظمینی، تکتم و مدرس غروی، مرتضی (۱۳۹۲). رابطه بین ویژگی‌های شخصیتی و رفتارهای پرخطر در دانشجویان دانشگاه علوم پزشکی مشهد. *مجله دانشگاه علوم پزشکی رفسنجان*، ۱۲(۱)، ۱۵-۲۶.
- محمدی، کیامرث، رفاهی، ژاله و سامانی، سیامک (۱۳۹۲). واسطه‌گری عزت‌نفس بر کیفیت زندگی و رفتارهای پرخطر در بین دانشجویان. *روش‌ها و مدل‌های روان‌شناختی*، ۴(۱۴)، ۲۹-۴۳. <https://dorl.net/dor/20.1001.1.22285516.1392.4.14.3.4>
- مظلومی، سید سعید، احرام‌پوش، محمدحسن، عسکرشاهی، محمدحسن، ثروت، فرخ‌لقا، ایمانی، کوکب و مهری، علی (۱۳۸۸). بررسی میزان انگیزش تحصیلی و ارتباط آن با رفتارهای پرخطر بهداشتی در دانشجویان پسر دانشگاه‌های یزد. *طلوع بهداشت*، ۸(۳ و ۴)، ۱۸-۲۹.
- مهرابی، حسینعلی، محمودی، فهیمه و مولوی، حسین (۱۳۹۵). پیش‌بینی گرایش به رفتارهای پرخطر بر اساس باورهای دینی، هیجان‌خواهی، آلودگی محیط و رسانه‌ها در دانشجویان دختر. *دانش و پژوهش در روان‌شناسی کاربردی*، ۱۷(۲)، ۴-۱۴.
- نعیمی، علی محمد و فقیهی، سمانه (۱۳۹۴). رابطه سلامت عمومی و رفتارهای پرخطر در دانشجویان دانشگاه‌های سبزوار. *مجله دانشگاه علوم پزشکی سبزوار*، ۲۲(۲)، ۴۳۶-۴۴۷.
- نیازی، محسن، عباس‌زاده، محمد و سعادت، موسی (۱۳۹۶). بررسی جامعه‌شناختی سهم مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی در تبیین رفتارهای مخاطره‌آمیز (مورد مطالعه: جوانان ۱۵-۳۴ شهر تبریز). *بررسی مسائل اجتماعی ایران*، ۸(۲)، ۷۵-۱۰۱. <https://doi.org/10.22059/ijsp.2018.65054>
- هاشمی‌پرست، میناسادات، صدیقیان، مریم، اصغری جعفرآبادی، محمد و وردی‌پور، حمیداله (۱۳۹۶). تبیین رفتارهای پرخطر و محافظت‌نشده جنسی جوانان و دلایل مرتبط با آن: یک مطالعه کیفی. *دانشگاه علوم پزشکی کردستان*، ۲۲(۴)، ۱۱۱-۱۲۴.
- Abaszadeh, M., & Reza Eslami Bonab, S. (2014). The study about the intermediary role of social trust in the effectiveness of social control variable on the tendency to the disturbance (Case Study: The Youth of East Azarbaijan Province Aged 15-29). *East police Azarbaijan science*, 3(11), 1-26. (In Persian)
- Afshani, S. A., Emami, S., & Mirmongereh, A. (2015). Religiosity and Risky Behavior. *Quarterly Journal of Social Development (Previously Human Development)*, 9(2), 131-158. <https://dorl.net/dor/20.1001.1.25383205.1393.9.2.6.7> (In Persian)
- Alizadegani, F., Akhavan Tafti, M., Sadat Kakhodaie, M. S. (2019). Identification of the Causes of Teenagers' Attitude towards High-risk Behaviors and Examining Gender Differences: A Qualitative Study in Tehran. *Journal of Qualitative Research in Health Sciences*, 8(Special Issue), 86-97. (In Persian)
- Arabnejad, S., Mafahkeri, A., & Ranjbar, M. J. (2018). The role of family cohesion and self-worth in predicting tendency towards risky behavior in adolescents. *Journal of Psychological Studies*, 14(1), 147-162. <https://doi.org/10.22051/psy.2018.8915.1108> (In Persian)

- Asghari, F., Sadeghi, A., ghasemi Jobaneh, R., & Dargahi, S. (2015). Role of Parental Monitoring and Self- Efficacy in Affiliation with Delinquents Peers and High Risk Behaviors of High School Students. *Criminal Law Research*, 6(2), 33-48. (In Persian)
- Atadokht, A., Ranjbar, M. J., Gholami, F., & Nazari, T. (2013). Students Drive towards Risk-Taking Behaviors and Its Relationship with Demographic Variables and Psychological Well-Being. *Journal of Health & Care*, 15(4), 50-59. (In Persian)
- Atashnafas, E., Ghorbani, R., Tabatabaee, S. M., Abdoos, H., Abbas Poor, S., & Mahmoudian, A. R. (2014). Prevalent High Risk Behaviors and Important Family Factors From the Point of View of Adolescents: A Qualitative Research. *Journal of Family Research*, 10(2), 217-233. (In Persian)
- Boostani, D. (2012). Social capital and risky Behavior: Case study of High School Students of Kerman. *Ferdowsi University of Mashhad Journal of Social Sciences*, 9(1), 1-31. <https://doi.org/10.22067/jss.v0i0.16879> (In Persian)
- Boyer, T. W. (2006). The development of risk-taking: A multi-perspective review. *Developmental review*, 26(3), 291-345. <https://doi.org/10.1016/j.dr.2006.05.002>
- Carr-Gregg, M. R., Enderby, K. C., & Grover, S. R. (2003). Risk-taking behaviour of young women in Australia: screening for health-risk behaviours. *Medical journal of Australia*, 178(12), 601-606. <https://doi.org/10.5694/j.1326-5377.2003.tb05381.x>
- Chaghoosaz, M., Asghari, M., Reyhani, M. (2020). Predicting students' tendency to risky behaviors based on psychological toughness, coping styles, and psychological resilience. *Journal of Psychology New Ideas*, 6(10), 1-13. (In Persian)
- DeCuir, J., Lovasi, G. S., El-Sayed, A., & Lewis, C. F. (2018). The association between neighborhood socioeconomic disadvantage and high-risk injection behavior among people who inject drugs. *Drug and alcohol dependence*, 183, 184-191. <https://doi.org/10.1016/j.drugalcdep.2017.10.025>
- Delalatgar Langroude, K., Hosseinkhanzadeh, A. A., Taher, M., & Mojarrad, A. (2018). The Role of Emotionality and Self-control Ability in Explaining Risk Behaviors in Students. *Journal of Child Mental Health*, 5(1), 25-35. (In Persian)
- Greene, K., Krcmar, M., Walters, L. H., Rubin, D. L., & Hale, L. (2000). Targeting adolescent risk-taking behaviors: the contributions of egocentrism and sensation-seeking. *Journal of adolescence*, 23(4), 439-461. <https://doi.org/10.1006/jado.2000.0330>
- Hascher, T., & Hagenauer, G. (2010). Alienation from school. *International journal of educational research*, 49(6), 220-232. <https://doi.org/10.1016/j.ijer.2011.03.002>
- Hashemiparast, M. S., Sedighian, M., Asghari Jafarabadi, M., & Allahverdi-pour, H. (2017). Explaining risky and unprotected sexual behaviors among young people and related reasons: A qualitative study. *Scientific Journal of Kurdistan University of Medical Sciences*, 22(4):111-124. (In Persian)
- Kazemeini, T., & Modarres Gharavi, M. (2013). The relationship between personality characteristics and risky behaviors among college students of Mashhad University of Medical Sciences. *Journal of Rafsanjan University of Medical Sciences*, 12(1): 15-26. (In Persian)
- Mazloomi, S., Ehram-poush, M., Servat, F., & Askarshahi, M. (2010). Assessment of academic motivation and its relationship with health-risk behaviors in male students of Yazd University. *Journal of Shahid Sadoughi University of Medical Sciences*, 18(3), 184-190. (In Persian)
- Michael, K., & Ben-Zur, H. (2007). Risk-taking among adolescents: Associations with social and affective factors. *Journal of adolescence*, 30(1), 17-31. <https://doi.org/10.1016/j.adolescence.2005.03.009>
- Mohammadi, K., Refahi, Z., & Samani, S. (2014). Mediating role of self-esteem for quality of life and at risk behavior. *Psychological Models and Methods*, 4(14), 29-43. <https://dorl.net/dor/20.1001.1.22285516.1392.4.14.3.4> (In Persian)
- Naemi, A., & Faghihi, S. (1970). The relationship between general health and high risk behavior among students of sabzevar universities. *Journal of Sabzevar University of Medical Sciences*, 22(2), 436-447. (In Persian)
- Nealy, E., Iundstrom, R., & Bjrkvist, B. (2002). Sensation seeking and subjective unpleasantness rating of stimulus intensity. *Perceptual and Motor skills*, 95(3), 706-713. <https://doi.org/10.2466/pms.2002.95.3.706>

- Niazi, M., Abbaszadeh, M., & Saadati, M. (2018). Sociological study of the impact of social capital components on risky behaviors (Case study: Youth of 15-34 years of Tabriz). *Journal of Social Problems of Iran*, 8(2), 75-101. <https://doi.org/10.22059/ijsp.2018.65054> (In Persian)
- Nonnemaker, J. M., McNeely, C. A., & Blum, R. W. (2003). Public and private domains of religiosity and adolescent health risk behaviors: Evidence from the national longitudinal study of adolescent health. *Social science & medicine*, 57(11), 2049-2054. [https://doi.org/10.1016/S0277-9536\(03\)00096-0](https://doi.org/10.1016/S0277-9536(03)00096-0)
- Parvin, S., Kalantari, A., & Davoodi, M. (2015). A study on social factors influencing the students' tendency to risky behavior. *Strategic Studies on Youth and Sports*, 13(26), 151-170. (In Persian)
- Pilgrim, C., Abbey, A., & Kershaw, T. (2004). The direct and indirect effects of mothers' and adolescents' family cohesion on young adolescents' attitudes toward substance use. *Journal of Primary Prevention*, 24(3), 263-283. <https://doi.org/10.1023/B:JOPP.0000018049.12281.5f>
- Rabinowitz, J. A., Osigwe, I., Drabick, D. A., & Reynolds, M. D. (2016). Negative emotional reactivity moderates the relations between family cohesion and internalizing and externalizing symptoms in adolescence. *Journal of adolescence*, 53, 116-126. [https://doi.org/10.1016/S0277-9536\(03\)00096-0](https://doi.org/10.1016/S0277-9536(03)00096-0)
- Rahmani, M., Ghasemi, V., & Hashemianfar, A. (2016). Investigation of the effect of social relations on high-risk behaviors of adolescents of Bojnourd county, Iran. *Journal of Applied Sociology*, 27(1), 1-26. <https://doi.org/10.22108/jas.2016.20478> (In Persian)
- Rashid, K. (2015). Epidemiology of High-Risk Behaviors among Tehran Adolescent Girls and Boys. *Social Welfare Quarterly*, 15(57), 31-55. (In Persian)
- Rezazadeh, M., Ahmadi, K., Nafarieh, M., Akhavi, Z., Zanganeh, M. A., Maoudi Farid, H., & Sedghi Jalal, H. (2015). Family characteristics of individuals with risky sexual behaviors. *Journal of Fundamentals of Mental Health*, 17(3), 148-154. <https://doi.org/10.22038/jfmh.2015.4320> (In Persian)
- Sales, J. M., & Irwin Jr, C. E. (2009). Theories of adolescent risk taking: The biopsychosocial model. *Adolescent health: Understanding and preventing risk behaviors and adverse health outcomes*, 31-50.
- Samimi, Z., Heyrati, H., Ramesh, S., & Kord Tamini, M. (2016). Role of Academic Motivation in High-risk Behavior of Vulnerable students. *Journal of Child Mental Health*, 3(3), 85-95. (In Persian)
- Schweizer, V. J. (2020). The Role of Perceived Discrimination in the Risky Sexual Behaviors, Substance Use, and Suicidality of Transgender Individuals. *Doctoral dissertation*. Bowling Green State University.
- Shokri, N., Yusefi, M., Safaye Rad, I., Akbari, T., Musavi, S., & Nazari, H. (2015). Correlation between risky behaviors in the pre-university students with parents' characteristics. *Journal of Health Promotion Management*, 5(1), 73-82. (In Persian)
- Stevens-Watkins, D., & Rostosky, S. (2010). Binge drinking in African American males from adolescence to young adulthood: The influence of personality, family, and friends' substance use. *Substance Use and Misuse*, 45(10), 1435-1451. <https://doi.org/10.3109/10826081003754765>
- Strunin, L., Martínez, A. D., Díaz-Martínez, L. R., Heeren, T., Kuranz, S., Winter, M., ... & Solís-Torres, C. (2013). Parental monitoring and alcohol use among Mexican students. *Addictive behaviors*, 38(10), 2601-2606. <https://doi.org/10.1016/j.addbeh.2013.06.011>
- Tucker, J. S., Ellickson, P. L., Orlando, M., Martino, S. C., & Klein, D. J. (2005). Substance use trajectories from early adolescence to emerging adulthood: A comparison of smoking, binge drinking, and marijuana use. *Journal of Drug Issues*, 35(2), 307-332. <https://doi.org/10.1177/002204260503500205>
- Türk, F. (2014). Alienation in Education. *International Journal of Educational Policies*, 8(1), 41-58.
- Wallace Jr, J. M., Brown, T. N., Bachman, J. G., & Laveist, T. A. (2003). The influence of race and religion on abstinence from alcohol, cigarettes and marijuana among adolescents. *Journal of Studies on Alcohol*, 64(6), 843-848. <https://doi.org/10.15288/jsa.2003.64.843>
- Wang, B., Stanton, B., Li, X., Cottrell, L., Deveaux, L., & Kaljee, L. (2013). The influence of parental monitoring and parent-adolescent communication on Bahamian adolescent risk involvement: A three-year longitudinal examination. *Social Science & Medicine*, 97, 161-169. <https://doi.org/10.1016/j.socscimed.2013.08.013>
- Yi, S., Ngim, C., Tuot, S., Chhoun, P., Chhim, S., Pal, K., ... & Mburu, G. (2017). HIV prevalence, risky behaviors, and discrimination experiences among transgender women in Cambodia: descriptive findings from a national integrated biological and behavioral survey. *BMC International Health and Human Rights*, 17(1), 1-11.